

ลักษณะของพุทธปรัชญา

ถ้าเราจะตั้งปัญหาถามว่าพุทธศาสนาเป็นจิตนิยมหรือวัตถุนิยม เป็นศาสนาที่เน้นสิ่งสัมบูรณ์หรือสิ่งสัมพัทธ์ สนใจปัจเจกชนหรือสังคัม เราอาจตอบได้ว่าพุทธศาสนาเป็นทุกอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น ถ้าเราจะสงสัยต่อไปว่าสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดมีลักษณะแย้งกันเป็นคู่ ๆ ถ้าเป็นเช่นนั้นพุทธศาสนาสอนสิ่งที่แย้งตัวเองหรือไม่ เราอาจตอบได้ว่าไม่แย้ง ถ้าเช่นนั้นพุทธศาสนามีลักษณะประนีประนอมความคิดทั้งสองแนวที่แย้งกันใช่หรือไม่ ตอบได้ว่าเป็นการประนีประนอมแต่มีใช้ด้วยการจับมาปนกัน หากแต่ด้วยการแบ่งระดับของสิ่งทั้งหลายในโลก ในการประนีประนอมความคิดที่ขัดแย้งกันเป็นคู่ ๆ ดังกล่าวพุทธศาสนาถือหลักว่าถ้าแบ่งความจริงออกเป็น 2 ระดับ คือ โลกุตตระและโลกียะแล้ว ก็สามารถเข้าใจได้ว่าสิ่งซึ่งคู่เหมือนขัดแย้งกันเป็นคู่ ๆ นี้ แท้จริงเป็นเพียงการพิจารณาต่างระดับกัน หาได้ขัดแย้งกันจริง ๆ ไม่ เช่นในเรื่องความเป็นวัตถุนิยมหรือจิตนิยมนั้นจะเห็นว่า ศาสนาพุทธมิได้ปฏิเสธว่าวัตถุไม่มีอยู่หรือไม่จริงแท้ และมีโคปฏิเสชการบริโภควัตถุว่าไม่ดี หากแต่ถือว่าเป็นสังฆตธรรมยอมไม่เพียงแต่แน่นอนและเป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เพราะยิ่งยึดมั่นมากเพียงใดก็ยิ่งนำทุกข์มาใหม่จากเพียงนั้น ในเรื่องการเน้นสิ่งสัมบูรณ์หรือสัมพัทธ์ ก็พิจารณาได้ทั้งสองนัย กล่าวคือ ถ้าพิจารณาในแง่ที่ว่าความจริง ความดี ความชั่ว มีอยู่หรือไม่ ศาสนาพุทธก็ยืนยันแน่นอนว่ามี แต่ก็ยอมรับความจริงชนิดสัมพัทธ์คือสังฆตธรรมซึ่งคงอยู่ได้ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ในแง่การปฏิบัติก็ยอมรับว่าการกระทำดีหรือชั่วมากน้อยขึ้นกับปัจจัยอันมีอิทธิพลการกระทำนั้น เช่นเจตนาของผู้กระทำ สภาวะของผู้กระทำ เป็นต้น ในด้านความสนใจปัจเจกชนกับสังคัมก็อาจพิจารณาได้สองแง่ ในแง่โลกียะเน้นการปฏิบัติตนของปัจเจกชนก่อน ถือว่าถ้าปัจเจกชนดีแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ในระบบสังคัมใดก็จะทำให้สังคัมดำเนินไปด้วยดี ในทางตรงกันข้ามแม้ระบบสังคัมจะดีถ้าปัจเจกชนไม่ดี สังคัมนั้นก็ไมอาจดำเนินไปตามแนวทางที่ต้องการได้ ในแง่โลกียะศาสนาพุทธจึงเน้นเรื่องการปฏิบัติตนของปัจเจกชนเป็นสำคัญ และแม้จะพูดถึงเรื่อง

สังคมน้อย แต่ก็จะได้ชี้ให้เห็นต่อไปว่าสังคมแบบพุทธนั้นเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ดี และสามารถนำมาปรับเข้ากับระบบสังคมใหม่ได้ คำสอนในศาสนาพุทธนั้นใช้ได้กับมนุษย์ทุกยุคสมัย เพราะไม่ว่าวิทยาการหรือระบบสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปเพียงใด มนุษย์ก็ยังมีความเป็นปถุชนอยู่ ศาสนาพุทธเคยเหมาะแก่สังคมสมัยโบราณอย่างไร ก็ยังเหมาะแก่สังคมปัจจุบันอย่างนั้น หน้าที่ของคนปัจจุบันก็คือควรนำเอาศาสนามาปรับเข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมแบบใหม่ ไม่ใช่ทิ้งศาสนา เพราะไม่ใช่สติปัญญาปรับเข้ากับสังคม เหมือนมีเพชรงามแต่ไม่รู้จักนำมาใส่เรือนแหวนให้เหมาะ ก็ต้องโทษความไม่สามารถของตนเอง จะโทษว่าเพชรไม่งามหาได้ไม

ระบบสังคมกับปัจเจกชน

ไถ่กลาวมาแล้วว่าศาสนาพุทธถือว่าปัจเจกชนดี ระบบสังคมก็ดำเนินไปไต่ราบรื่น ถ้าปัจเจกชนดีจริง ๆ แล้ว ระบบสังคมก็แทบไม่มีความสำคัญเลยในส่วนที่เป็นการใช้อำนาจบังคับปัจเจกชนไม่ให้ทำผิด จะสำคัญก็แต่ในส่วนที่ช่วยส่งเสริมให้กิจการต่าง ๆ ดำเนินไปไต่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ศาสนาพุทธจึงเน้นการสร้างคนเพื่อให้ไปสร้างสังคม ไม่ใช่สร้างสังคมมาครอบคนไว้ การเน้นเรื่องระบบสังคมกันในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าคนปัจจุบันส่วนใหญ่เชื่อว่าระบบสังคมจะทำให้คนดีได้ แต่จะเห็นว่าการไม่เป็นอย่างนั้น ดังในกรณีของประเทศไทยซึ่งใช้ระบอบประชาธิปไตยมาเป็นเวลานาน แต่ก็ไม่ทำให้คนไทยรู้จักใช้ประชาธิปไตย ในทางสร้างคุณธรรมแก่ประเทศชาติ ทั้งนี้เพราะยังมิได้สร้างคนที่เหมาะสมแก่ประชาธิปไตย การที่คนทำตามกฎหมายบ้านเมืองเพราะกลัวกฎหมายนั้น ย่อมจะต่างกับการทำตามกฎหมายโดยที่เขามองเห็นความดีของกฎหมาย ในกรณีแรกเขาอาจจะละเมิดกฎหมายเมื่อมีโอกาส ส่วนในกรณีหลังเมื่อมีโอกาสละเมิดได้เขาก็จะบังคับตนเองมิให้ละเมิด การสร้างคนในศาสนาพุทธก็คือการทำให้คนเข้าใจว่าการกระทำอย่างไรคืออย่างไรชั่ว และรู้จักบังคับตนเองไม่ให้ทำชั่ว เลือกรู้แต่สิ่งที่ดี คนที่ยึดถือคำสอนของศาสนาพุทธจึงไม่ทำชั่วแม้เขาจะทำได้โดยไม่ผิดกฎหมายก็ตาม ด้วยวิธีนี้จะทำให้การรู้กฎหมายเพื่อเลี่ยงกฎหมายไม่เกิดขึ้น สังคมเช่นนี้จะเป็นสังคมที่คนไม่พยายามละเมิดกฎหมาย และกฎหมายจะเป็นเพียงเครื่องหมายที่คอยเตือนเมื่อคนกระทำผิดโดยความพลั้งเผลอหรือโดยประมาทเท่านั้น สังคมเช่นนี้แม้จะเป็นอุดมคติ แต่ถาระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่อ้างกันว่ามีวิธีการที่ดีนั้นดีจริงแล้ว อย่างน้อยก็ว่าจะ

สร้างคนส่วนใหญ่ให้เบนไปตามอคติใด และสังคมจะไม่ดำเนินไปอย่างดีเต็มที่ก็ น่าจะคิด เป็นส่วนใหญ่ หรือดีกว่าที่เป็นอยู่เวลานี้ ในปัจจุบันนี้เราพยายามแก้ปัญหาสังคมด้วยการแก้ กฎหมายบาง เปลี่ยนวิธีดำเนินการทางการปกครองบาง เมื่อแก้ไม่สำเร็จก็หาทางเปลี่ยน ระบบการปกครองบาง ทั้งนี้ เพราะถือสมมติฐานที่ว่าปัญหาสังคมเกิดขึ้นเพราะระบบสังคม โดยมีใครศึกษาอย่างแท้จริงเลยว่าปัญหาใดเกิดจากระบบสังคม ปัญหาใดเกิดจากปัจเจกชน ถ้าเราลองหันมาพิจารณาสมมติฐานของศาสนาพุทธที่ว่าปัญหาสังคมเกิดมาจากปัจเจกชนแล้ว ก็จะได้เห็นว่าเราอาจแก้ปัญหาใดโดยไม่ต้องทำให้ระบบมีความซับซ้อนและมีข้อบังคับข้อจำกัด มาก ๆ เลย จริงอยู่ในสมัยปัจจุบันเราปฏิเสธไม่ได้ว่าระบบมีความสำคัญ แต่ความสำคัญนั้นก็ควรมีอยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือของคนเรา มิใช่ในฐานะเป็นนาย ระบบจะมีฐานะเป็น เครื่องมือก็ด้วยการสร้างคนใหม่คุณธรรม คือใช้เครื่องมือในทางที่ดี และสร้างคนให้ชำนาญ ในการใช้เครื่องมือ คือ เข้าใจการทำงานในระบบนั้น ระบบสังคมกับปัจเจกชนควรจะมี ความสัมพันธ์กันโดยนัยนี้

สงครามระบบ

ประเทศมหาอำนาจในปัจจุบันแบ่งออกเป็นสองค่าย คือ ประชาธิปไตย และ คอมมิวนิสต์ ต่างฝ่ายต่างก็พยายามมีอิทธิพลต่อประเทศต่าง ๆ ในโลกให้มากที่สุด ฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้นถึงกับประกาศจุดมุ่งหมายจะครองโลกเลยทีเดียว จากการกระทำของทั้งสองฝ่าย จะเห็นได้ว่าเกิดจากการหลงอำนาจเป็นปัจจัยสำคัญ ในทางโฆษณาชวนเชื่อต่างฝ่ายต่างอ้างเอาสันติภาพ เสรีภาพ และความสุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง แต่เราจะเห็นได้ว่า การเอาชนะกันทางลัทธิ ทำให้ต้องพยายามเอาชนะกันทางอาวุธ นี่เป็นการทำลายสันติภาพ การเอาชนะกันทางอาวุธทำให้ต้องลงทุนมาก ในประเทศประชาธิปไตย ประชาชนเสียภาษีแพงขึ้น ในประเทศคอมมิวนิสต์ระดับความเป็นอยู่ของประชาชนโดยส่วนรวมไม่อาจสูงขึ้นตามแรงงานที่ตนได้ลงไป ประชาชนจึงไม่มีทางจะเป็นสุขเท่าที่ควรไม่ว่าจะอยู่ในค่ายใด ประชาชนยังคงต้องทำงานหนัก เพื่อมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ทั้ง ๆ ที่เทคโนโลยีเจริญพอที่จะให้อยู่สุขสบายกว่านี้โดยไม่ต้องทำงานถึงเพียงนี้ ทั้งนี้เพราะ ผลผลิตที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของประชาชนถูกนำไปใช้สนองความต้องการทางอำนาจของ

ผู้นำประเทศแทนที่จะกลับมาทำนุบำรุงให้ความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ประเทศเหล่านี้ต่างก็เชื่อว่าระบบสังคมของตนเป็นระบบที่ดีที่สุด และถือว่าการบีบบังคับประเทศอื่น ๆ ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมให้ยอมรับความเชื่อของตนเป็นความชอบธรรม จึงเกิดสงครามระบบขึ้น และไม่มีฝ่ายใดพิจารณาเลยว่าปัญหาที่ปวงเกิดขึ้นเพราะระบบเท่านั้นจริงหรือไม่ คงมุ่งหน้าแต่เอาชนะกันอยู่ตายเดียว

ถ้าเราพิจารณาจากทรรศนะของพุทธศาสนา จะเห็นว่าทราบใดที่คนเรายังหลงติดวัตถุอยู่ ปัญหาต่าง ๆ ก็จะไม่สิ้นสุด ไม่ว่าจะ เป็นประชาธิปไตยหรือคอมมิวนิสต์ก็ตาม ทั้งสองระบอบมุ่งแต่เพียงจะเพิ่มผลผลิตทางวัตถุ ไม่ได้สอนให้คนเห็นค่าของวัตถุอันยลลงระบอบทั้งสองจึงไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง เพราะคนเราจะไม่มีวันพอในเรื่องวัตถุ ยิ่งไคร่มากก็ยิ่งต้องการมากขึ้นอีก การที่จะให้คนเรามีวัตถุพอจึงมีโดยอยู่ที่การเพิ่มวัตถุ แต่อยู่ที่การลดความต้องการของคนลง รายละเอียดเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเรื่องนี้ จะได้อีกกล่าวต่อไปในบทที่ว่าด้วยการนำพุทธศาสนามาใช้แก้ปัญหาสังคม

วิธีค้นคว้าวิจัยและแหล่งข้อมูล

หนังสือทางพุทธศาสนาที่มีอยู่ในเมืองไทย ส่วนมากเป็นงานเขียนที่ไม่มีการอ้างอิงอย่างเป็นระบบ เช่น ยกคถาขึ้นอ้าง แต่มิได้บอกไว้ว่ามาจากแหล่งใด การตีความก็มีได้มีการอธิบายว่าเหตุใดจึงตีความเช่นนั้น การตีความที่ต่างกันนั้นน่าจะผิดหรือบกพร่องเพราะเหตุใด การอ้างอิงจากงานเหล่านี้จึงอาจผิดพลาดได้ง่าย และทดสอบได้ยากกว่าผิดพลาดหรือไม่ แต่ทว่าผู้ที่เขียนหนังสือเหล่านี้ก็เป็นผู้ศึกษาคนควาทางพุทธศาสนาแล้วเป็นอย่างดี ดังนั้น จึงน่าจะเชื่อได้ว่าส่วนใหญ่มิผิด คงจะเห็นได้ว่าหนังสือเหล่านี้ส่วนใหญ่มิมีความเห็นและการตีความสอดคล้องกัน หนังสือประเภทนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่านำมาใช้อ้างอิงได้ อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นแนวโน้มความคิดของนักศึกษาศาสนาพุทธศาสนาไทยว่า เข้าใจพุทธศาสนาอย่างไร เนื่องจากหนังสือเหล่านี้มักพูดถึงเรื่องการปฏิบัติตน ทั้งในชั้นโลกุตตระและโลกียะ เป็นส่วนใหญ่ แต่ไม่ค่อยได้พูดถึงส่วนที่เกี่ยวกับสังคมซึ่งเป็นจุดหมายสำคัญของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนจึงอาศัยหนังสือประเภทนี้เพียงส่วนเดียว

หนังสือสำคัญที่ผู้เขียนใช้เป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย และหนังสือที่คัดตอนข้อความจากพระไตรปิฎก เช่น คยธรรม และ ประมวลธรรมในพระไตรปิฎก ผู้เขียนเข้าใจปัญหาที่ว่าพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยกับฉบับภาษาอังกฤษของสมาคมบาลีปกรณ์ขอแตกต่างกันอยู่บ้าง ซึ่งในเรื่องนี้ก็มีข้อวิจารณ์ ซึ่งสนับสนุนและชี้ขอบกพร่องทั้งสองฝ่าย แต่ผู้เขียนเห็นว่าในส่วนที่เกี่ยวกับสังคัมจะต้องคัดคำสอนโดยส่วนรวมว่ามีทรรศนะอย่างไร ความแตกต่างกันเพียงบางตอนยอมไม่สำคัญต่อคำสอนโดยส่วนรวมและน่าจะตีความเข้ากับคำสอนโดยส่วนรวมได้ ในการเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนก็ได้ตีความคำสอนโดยดูจากคำสอนซึ่งเป็นหลักกว้าง ๆ หลายเรื่องแล้ววิเคราะห์ทฤษฎาพุทธศาสนามีความเห็นในเรื่องนั้น ๆ อย่างไร ผู้เขียนจึงเห็นว่าโดยวิธีนี้น่าจะได้อรรถาธิบายที่แท้ของพุทธศาสนา

หนังสือประเภทสุดท้ายที่ผู้เขียนได้ใช้ก็คือ หนังสือที่เป็นตำราในวิชาอื่น ๆ ทางสังคัม ซึ่งผู้เขียนใช้เป็นแนวทางในการกำหนดเรื่องต่าง ๆ ที่สำคัญทางสังคัม ซึ่งมีทั้งทางคานสังคัม-วิทยา มานุษยวิทยา และปรัชญาในส่วนที่เกี่ยวกับสังคัม เช่น ปรัชญาสังคัม ปรัชญาการศึกษา จริยศาสตร์ เป็นต้น หนังสือเหล่านี้ ผู้เขียนใช้ประกอบในการตอบปัญหาสังคัมด้วยหลักพุทธศาสนา เพื่อให้แนวความคิดที่โคตรงกับที่คนปัจจุบัน โดยเฉพาะนักวิชาการทางสังคัมสนใจกันอยู่ จุดประสงค์นั้นว่าสำคัญที่สุดในวิทยานิพนธ์นี้ แต่เนื่องจากพุทธศาสนาถือว่าการแก้ปัญหาสังคัมจะสำเร็จได้ต้องแก้ที่ปัจเจกชนก่อน จึงจำเป็นต้องพูดถึงจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา โดยเฉพาะส่วนที่เป็นโลกียธรรมอันเป็นเรื่องในระดับบุคคลหรือระดับการอยู่ร่วมกันในสังคัม แต่จริยศาสตร์ของพุทธศาสนาก็ต้องอธิบายด้วยความคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ จึงได้นำความคิดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งยังเป็นปัญหามาอธิบายเสียก่อนโดยสังเขป ผู้เขียนเชื่อว่าโดยวิธีนี้น่าจะทำให้เข้าใจเรื่องอันเป็นจุดหมายของวิทยานิพนธ์เล่มนี้แจ่มแจ้ง.